

JARKKO S. TUUSVUORI

Professori Lilli Alasen vieraana

Kokeillen ja tapellen omille teille

Varhaismodernin filosofian tutkimus syvenee ja naistutkijoitten asema kohenee. Uppsalan yliopiston emeritaprofessori Lilli Alanen (s. 1941) on päässyt vaikuttamaan merkittäviin asioihin. Hän ei suinkaan lepää laakereillaan: kotiin kutsutut *n & n*-toimittajat saavat käteensä ruotsalaisen *Filosofisk Tidskriftn* (1980–) tuoreen numeron, jota lujittaa Alasen artikkeli etiikasta. Tekeillä on monografia Spinozan ja Humen naturalistisesta moraalifilosofiasta. Lisäksi kiehtoo yhä vanha päätutkimuskohde: Descartes'in teosten ja niiden tulkintojen kapeikoista löytyi vähitellen Alasen oma tapa tutkia ja opettaa. Komean uran tehnyt nainen palaa keskustelussa ajattelijantiensä käännteisiin.

”Ei ollut mitään erityistä kutsumusta”, Alanen sanoo ykskantaan. Hän syntyi Porissa ja vietti ensimmäiset vuotensa Noormarkussa, kunnes lähti yhdeksänvuotiaana koulutielle Helsinkiin. Vähitellen hän pareminkin ajautui tai imeytyi filosofiaan kuin seurasi sisäistä pakkoa. Hyvistä herätteistä ei kyllä jälkikäteen ajatellen ollut pulaa. Niitä tarjosi esimerkiksi särmikäs uppsalalainen filosofi Ingemar Hedenius (1908–1982), jonka 40- ja 50-luvun kulttuuri- ja uskontokriittiset esseet tulivat tutuiksi Alaselle siinä missä muullekin pohjoismaiselle valvutuneistolle. ”Kotijumaliin kuuluivat Dostojevski ja Camus. Oli tietysti muitakin. Esimerkiksi Björling.”

Helsingiläisrunoilija Gunnar Björlingin (1887–1960) vaikutukset skandinaaviseen ajatteluun viime vuosisadan puolitiessä tunnetaan parhaiten Jörn Donnerin (s. 1933) tapaisten taiteilijoiden ja kulttuuripersoonien lausumista. Suomalaisen filosofin suusta kuultuna painokas viittaus radikaaliin kielikokeilijaan ja toiseuden kuulostelijaan on suorastaan uutisarvoista¹. Artekin perustajiin kuuluneen Maire Gullichsenin (1907–1990) tyttärenä taideteollisuuskodissa kasvanut Alanen ei haastattelussa viipyile varhaisissa vuosissaan². Isä Harry (1902–1954) kuoli ennen aikaansa. ”Olin minä kuulemma utelias lapsi”, hän paljastaa.

Pariisin perintö

Ylioppilaslakkinsa Lilli Gullichsen sai keväällä 1959. Samana syksynä hän muutti Ranskaan.

”Äidin suunnitelmassa minä oppisin kieltä voidakseni opiskella taidehistoriaa Louvren korkeakoulussa. Vaihdoin ne kaavailut pian omiini, mutta jäin Pariisiin neljäksi vuodeksi.”

Tie vei École du Panthéonin kautta Sorbonneen lukemaan psykologiaa. Ensikosketus filosofiaan tuli yleishumanistisen C.E.L.G.-pääsykokeen osana 1961–1962. Kaikki oli huteralla pohjalla:

”Minulla ei ollut mitään kosketusta filosofiaan. Kun menin ensimmäiselle luennolle, olin opiskellut kieltäkin vasta puolentoista vuotta. En osannut kunnolla ranskaa.”

Ainakaan ei tarvinnut erikseen virittäytyä Sokrateen alleviivaamaan *thaumazeimiin* (*θαυμάζειν*) eli ihmettelyyn filosofian alkutilana³. Opettaja käytti kurssikirjana G. W. F. Hegelin (1770–1831) *Enzyklopädien* (1817) lyhennettyä ranskalaista laitosta.

”Kirjoitin ensimmäisen filosofisen kotitehtäväni Hegelin logiikasta. Teksti oli puhdasta kokeilua. Tuntematta kunnolla sen enempää aihetta kuin kieltäkään yhdistelin hienonkuuloisia käsitteitä lauseisiin, joita en ymmärtänyt. Sain kovin myönteisen palautteen. Minua kehoitettiin jatkamaan filosofian opintoja. Ajattelin, ettei tämä nyt kovin kunniallinen ala voi olla, jos läpi pääsee pelkällä sanahelinällä.”

Vielä palattuuan Suomeen kesällä 1963 Lilli Gullichsen piti sielutiedettä ensisijaisena opiskeluvaihtoehtonaan.

Taskussa oli Sorbonnesta hankittu alempi korkeakoulututkinto, *certificat de psychologie générale*. Mutta kun Helsingin yliopiston psykologian pääsykokeessa ei täpännyt, hän aloitti syksyllä filosofian opinnot, joiden rinnalle tulivat antropologia ja sosiologia valtiotieteellisestä tiedekunnasta. Seuraavana kesänä alkoi avioliitto taidemaalari Sakari Alasen (s. 1940) kanssa. Kevätlukukaudesta 1965 lähtien nuori äiti sovitteli filosofian lukemiset kotitöihin. Toinen lapsi syntyi 1968.

Yliopisto-opetukseen vaikutti suomenruotsalainen erityisyhteys Ludwig Wittgensteiniin (1889–1951). Tämän seuraajan paikalta Cambridgesta Helsingin yliopiston ruotsinkielisen filosofian professoriksi palannut G. H. von Wright (1916–2003) ei tosin enää akateemikkona jatkanut virassaan. Niinpä 1963 oppituolille nimitettiin Wittgenstein-monografiallaan pari vuotta aiemmin maailmanmainettakin niittänyt Erik Stenius (1911–1990).

”Luimme [Bertrand] Russellin [(1872–1970)] *The Problems of Philosophy* [(1912)], logiikkaa ja antiikin filosofeja. Toisena vuonna olivat vuorossa filosofianhistorian jatkokurssi ja Wittgensteinin *Tractatus* [(1921)]. Stenius esitti pohdintaan lietsovia huomautuksia kaikesta koluamastamme, kannusti kriittiseen kyseenalaistamiseen ja rohkaisti ajattelemaan itsenäisesti. Laitoksella kunniaa pidetty logiikka ei kiinnostanut vähäkään. Tämän Stenius hyväksyi. Pyrkimyksessään avoimuuteen hän jopa kehotti minua kirjoittamaan [Friedrich] Nietzscheä [(1844–1900)] ja [Georges] Sorelista [(1847–1922)]! Oli minusta silti jännittävää lukea arvoituksellista *Tractatusta*. En voi sanoa kunnolla ymmärtäneeni tekstiä, mutta kysymykset kielen, ajattelun ja maailman suhteista jäivät vireille. Otin onkeeni pyrkimyksen selvään ajatteluun ja ilmaisuun sekä tajun siitä, kuinka kovaa työtä tämä vaatii. Tutkijanuraa en edes miettinyt, vaan perehdyin kaikkeen silkasta harrastuksesta. Perheeni tuki pyrkimyksiäni, vaikka pitikin filosofiaa lähinnä joutavana hiustenhalkomisena.”

Vähitellen etualalle nousseet kysymykset tekniikasta, tiedon karttumisesta ja selittämisen rajoista heijastuivat myös opinnäytteisiin. Niin Alasen sosiologian sivulaudaturtyö ’yhteiskuntatieteen ideasta’ (1970) kuin hänen filosofian gradunsa ’ymmärtävästä’ tutkimussuunnasta (1971) keskittyivät etevän wittgensteinilaisen brittifilosofin Peter Winchin (1927–1997) teorioihin⁴. von Wright kutsui Winchin Helsinkiin tutkijavierailulle keväällä 1971. Läheisin opiskelutoveri Lars Hertzberg (s. 1943) ystäväystyi Winchin kanssa ja jatkoi hänen jalanjäljissään. Alanen kiittää Hertzbergiä 80-luvulla saastaan kunnan johdatuksesta myöhäis-Wittgensteinin pääteoksiin. Hän itse suuntautui kuitenkin suomalaisessa filosofassa aikoinaan poikkeuksellisempiin aiheisiin. Alanen lähti 1972 toiselle Pariisin-kaudelleen, nyt Cité des Arts’iin kutsutun miehensä sekä seitsemän- ja nelivuotiaiden tyttärensä kanssa.

”Sorbonne oli hyvä paikka paneutua filosofianhistoriaan. Minua ei houkutellut sen enempää helsinkiläinen analyttinen filosofia kuin nykymannermainen heideggerilaisuus.”

Alanen pääsi mukaan kahdeksi ja puoleksi vuodeksi mukaan Ferdinand Alquién (1906–1985) jatko-opinoseminaariin. Professori Alquié luennoi Immanuel Kantista (1724–1804), René Descartes’ista (1596–1650) ja Baruch Spinozasta (1632–1677). Koska hän laati tuolloin 1974 ilmestyvää kirjaansa Nicolas Malebranchen (1638–1716) kartesiolaisuudesta, Alanen sai rautaisannoksen ajantasaisimman Descartes-tulkinnan kuulumisista. Olihan Alquién pääurakkana tuoda 1963–1973 päivänvaloon ensimmäinen moderni, kattava, kronologisesti järjestetty ja kriittinen laitos ranskalaisklassikon kootuista teoksista.

”Minua alkoivat kiehtoa Descartes’in käsitys tahdonvapaudesta, ruumiin ja sielun dualismista sekä pyrkimys hahmottaa ihminen osaksi mekanistisesti selittyvää luontoa.”

Eteläranskalaisesta Carcassonnesta tullut Alquié oli julkaissut 1950 kirjan Descartes’in ihmiskäsityksestä, laatinut 1955 yleisesityksen surrealismista filosofiana ja toimittanut 1957 koonnoksen ’kokemuksen’ käsitteestä. Näitä seurasi muun muassa 1968 monografia Kantin metafysiikkakritiikistä. Suomalaiselle oppilaalleen professori antoi lisensiaatintutkimusaiheeksi kartesiolaisuuden vaikutukset pohjolassa. Alanen sanoo Alquién Descartes-kirjoitusten, eritoten *Œuvres philosophiques*-noottien, tarjonnan ”runsaasti mietittävää”. Vähin erin Descartes’in omasta ajattelusta, etenkin tieto-opista ja mielenfilosofiasta, tuli elämänikäinen puutarha yhdelle Alquién loistavimmista seuraajista.

”En tuntenut vetoa nykyranskalaiseen filosofiaan, kuten [Gilles] Deleuzeen [(1925–1995)] tai [Jacques] Derridaan [(1930–2004)]. He jäivät Descartes’in varjoon”, Alanen kertoo tyyneesti. Houkuttaa kysyä hänen vaikutelmistaan nykyään Deleuzen opettajana muistetusta Alquiésta.

”Hän teki vaikutuksen humanismillaan ja ennakkoluulottomuudellaan. Oli vähän etelämaitten kertojankin vikaa. Luennot täytyivät omasta kokemuksesta ja kaunokirjallisuudesta ammennetuista esimerkeistä – tuttaviiin oli kuulunut André Breton [(1896–1966)]. Filosofiset ongelmat olivat hänelle eläviä ja syvästi sitovia kysymyksiä. Minua puhutteli Alquién lavea muttei millään lailla pinnallinen ote.”

Tunnetilojen olennaisuutta inhimillisessä kokemuksessa korostava *La conscience affective* (1979) tiivistää Alquién tavan raivata filosofialle pelitilaa: ”Fysiikka ja biologia ovat kumonnet filosofeilta oikeuden spekuloida aineesta ja elämästä. Kieltävätkö psykologia ja sosiologia heitä puhumasta ihmisestä? Meidän mielestämme ei.”⁵ Mahtaako tämä tie tunnekokemusten filosofiseen tutkailuun sopia Alaselle?

”Kyllä. Pidän tuosta. Alquién luennot opettivat minulle, että oli oikein tutkailla ihmisen kokemusta, niin elämän tarkoitusta kuin sen mielettömyyttä. Näihin kysymyksiin ei päästä fysiikan tai biologian teorioilla, eikä niille pane painoa liioin rationalistinen metafysiikka tai fenomenologia.

Ihmistä filosofoinnin kohteena ei tarvitse palauttaa miksiäkään muuksi kuin mitä hän on, kuten vaikkapa pelkäksi sieluksi tai pelkäksi ruumiiksi, ei järjeksi tai käsitteelliseksi skeemaksi taikka hienostuneeksi ärsyke–reaktioneeksi. Alquié tulkitsi Descartes’ia niin, että järjettömyys oli ihmiselle yhtä luonteenomaista kuin järjestyksin. Kun niin sanotut varhaismodernit ajattelijat ruotivat psyykkisiä voimia, tahtoa tai halua, tunteita ja affektiivisuutta, he suisivat samalla järjen valtaistuimelta ihmistä ohjaavana sielun-kykynä.”

Kant-yhteys osoittautui ratkaisevaksi. ”Erikoista Alquién tavassa lukea Descartes’ia oli pitää tätä jonkinlaisena esikantilaisena ennemminkin kuin jälkimaailman painottamana dogmaattisena rationalistina.” Näin aukesi sielu–ruumisyhteyden aina kokemusta ja mahdollista tietoa rajaava kriittinen ulottuvuus, joka auttoi Alasta tähdentämään ja tarkentamaan Descartes’in filosofiassa emootioiden ja affektien osuutta:

”Olen yrittänyt kehittää vastaavaa luentaa omista tutkimuksistani: meillä ei ole mitään järkiperaistä tai teoreettista oikotietä itsemme ymmärtämiseen, eikä elämän ymmärtämiseen ylimalkaan. On pelkästään oma kokemuksemme, jota ei voi palauttaa laboratoriopsykologian käyttämiksi empiristisiksi aistinsisällöiksi tai ilmaista niillä. Se on subjektiivisuutta ja erilaisia kielellis-kulttuurisia muotoja edellyttävää elämäkokemusta. Filosofian tulee hyväksyä tämä ilmiö, eikä kieltää tai jättää sitä huomiotta.”

Miten filosofiassa saadaan kiinni kokemuksesta?

”Olisin [David] Hume [(1711–1776)] sekä Wittgensteinin ja hänen seuraajiensa kannalla. Filosofia lähestyy kokemusta havainnoimalla ihmisten välistä vuorovaikutusta, kielellistä ja muuta sosiaalista käyttäytymistä, ei niinkään yrittämällä tulkita kätkeytyviä tunteita ja sielunliikahduksia eli subjektiivisina pysyviä ilmiöitä, joita kuvaavat paremmin kirjallisuus, taide, elokuva ja teatteri.”

Tohtoriksi

”Sen kuin vaivaat minua vastakin, kunhan asiasi ei ole käytännöllistä laatua!” tokaisi vanha ironikko Stenius jäädessään eläkkeelle 1974. Ranskasta vasta seuraavana vuonna jälleen Suomeen kotiutunut Alanen oli ehtinyt innostaa professorinsa kirjoittamaan artikkelin Cartesiuksen tahdonvapausnäkemyksistä. Se tosin loppui erään brittihumoristin sutkautukseen, jonka mukaan ranskalainen oli ”mielettään heinäsiirikka”. Niin myötmielinen kuin olikin, Stenius ei lopulta voinut kätkeä, mitä ajatteli maisterin tutkimuskohteesta, suosihan hän G. W. Leibnizin (1646–1716) ja Kantin tapaisia järjestelmämihiä. Alasen lisensiaatintyö lundilaisesta kartesiolaisuudesta Andreas Rydeliuksesta (1671–1738) valmistui kuitenkin 1976 Steniuksen ohjaamana ja kommentoimana⁶. Sitten doktorandi päätti, ettei enää luettaisi masennuksesta ajoittain kärsineellä emerituksella Descartes-kirjoi-

tuksiaan. Temperamenttien ja arvostusten eroista huolimatta Stenius vahvisti Alasen riippumattomuutta. Hän antoi tutkijoiden tutkia, kunhan he hoitivat hommansa.⁷

Seuraavat vuodet vei – perheen ohella – Descartes. Väitöskirjaa ohjasi muodollisesti Ingmar Pörn (1935–2014), mutta omavoimainen ote oli jo tavoitettu:

”Halusin lukea alkuperäistekstejä, en ainoastaan punnita irrallisia argumentteja. Työympäristölleni tyypilliseen tapaan väitökseni keskittyi yhtä kaikki kahteen tunnettuun ja pulmalliseen perusteluketjuun. Niitä tutkiakseni luin ennen kaikkea angloamerikkalaista kirjallisuutta. Innoitusta herui myös ranskalaisista tulkinnosta, joissa kumminkin tapasi enemmän epäkriittistä puolustelua.”

Erityisen lämpimästi Alanen muistelee vasta näihin aikoihin hänelle tutuksi tullutta von Wrightia. Akateemikko (1961–1986) ja Cornellin yliopiston vieraileva professori (1965–1977) työskenteli Helsingin yliopiston filosofian laitoksella aina kotimaassa ollessaan.

”Tuskin olisin saanut mitään valmista aikaan ilman hänen mukanaan tuomiaan kansainvälisiä tuulahduksia, ilman hänen tutkijaseminaariaan, johon meidät kaikki vuorollamme kutsuttiin esitelmöimään englanniksi, ja ilman hänen osoittamaansa ystävällistä mielenkiintoa tekemisiini, kun toimin assistenttina 1977 alkaen ja sinnittelin samaan aikaan väitöskirjan kanssa.”

Myös sosiologian oppituolin haltijan Erik Allardt (s. 1925) Alanen mainitsee myönteisessä sävyssä. Yhteiskunnallisen osallistumisen näkökulmasta von Wrightin ja Allardt’n kaltaisten julkisten intellektuellien ja mielihoidojen esimerkki jäi vaimeammaksi. Kun Alaselta kysyy hänen filosofisen sosialisationsa kannalta olennaisista maailmantapahtumista, vastaus on lyhyen lauseen ja viileän erittelyn taitajaltakin erityisen suksinkti: ”Sanoisin Steniuksen tapaan, että filosofien tehtäväksi jää tyypillisesti yritys oikeuttaa milloin mikäkin politiikka.” Alanen oli kuitenkin mukana toimittajana 1990, kun koottiin kirja äkisti kuolleen yhteiskuntafilosofin Ilkka Patoluodon (1946–1989) jälkeensä jääneistä teksteistä, samoin kuin koossa 1997 yhteisöelämän etiikkaa pohtivaa antologiaa⁸. Ei hänen filosofointinsa siis suinkaan ole *sociusta* vailla, vaikka *skepsis* säilyikin, kun asiasta utelee enemmän:

”Filosofit ovat olleet Platonista alkaen hyviä oikeuttamaan oman olemassaolonsa erilaisilla poliittisilla katsomuksilla ja kutsumuksilla. Heiltä heltiää kannanottoja, mutta eivät he ole tällä alueella sen pätevämpiä kuin muutkaan kansalaiset, paremminkin päinvastoin, suuntautuvat he enemmänkin teoreettiseen kuin käytännölliseen elämään. Itse olen kyllä suunnistautunut politiikassa, äänestänyt ja ottanut kantaa, mutta epäilen filosofeja, jotka ryhtyvät yhteiskunnallisiksi asiantuntijoiksi ja neuvonantajiksi.”

Patoluotoa Alanen muistelee mieluusti ”terävänäköisenä” poliittisena ajattelijana ja oikeushistorioitsijana.

”Hän oli läheisin ystäväni filosofian laitoksella: puhuimme yhtä paljon päivänpolitiikasta kuin 1600-luvun filosofistakin. Ilkasta sai myös liittolaisen tasa-arvoasioissa: hän tuki hankettamme, kun toimitimme Leila Haaparannan [(s. 1954)] ja Terhi Lumpeen (nyk. Kiiskinen) [(s. 1949)] kanssa antologian *Nainen, järki ja ihmisarvo. Esseitä filosofian klassikoiden naiskäsitteistä* (1986). Hänen varhainen kuolemansa oli suuri menetys poliittisen filosofian ja filosofianhistorian tutkimukselle Suomessa.”

Yhdysvaltalaisen mielenfilosofian herätteet

Assistentti Alanen vakiinnutti asemansa 80-luvun helsinkiläisten filosofien riveissä ja julkaisi artikkeleita etenkin Descartes’in ajattelusta⁹. Väitöskirjaansa valmistellessaan hän tajusi, miten yksipuolisesti analyyttiseen perinteeseen kallistunut suomalainen filosofia ei ollut omiaan avittamaan affektien ja emotioiden kaltaisten kysymysten tutkijaa¹⁰. Hän näki kuitenkin jo varhain, missä päin englanninkielisenkin filosofian valtamailloin alkoi viritä uutta innostusta tähän aihepiiriin.

”Yhdysvaltain-matka osoittautui tärkeäksi. Sain stipendin, joka mahdollisti myös perheellisen matkustaa ja työskennellä siellä 1983–1984. Otin professori Raimo Tuomelan [(s. 1940)] avulla yhteyden Suomessa hänen kutsustaan käyneeseen Richard Rortyyneen [(1931–2007)], joka ei torjunut yhteistyötä, mutta totesi olevansa yksin Virginiassa. Niinpä hän ehdotti mielenfilosofian kannalta otollisimmaksi paikaksi vilkkaampaa Pittsburghia.”

Pittsburghin yliopiston filosofian laitoksella professorina vaikutti Wilfrid Sellars (1912–1989). Alanen itse ei ehtinyt osallistua jo veteraani-ikänsä ehtineen tutkijan seminaariin, mutta kirjoitti 1989 *American Philosophical Quarterly*yn (1964–) artikkelin, jossa hän vertaili kartesiolaista ja sellarsilaista intentionaalisuuskäsitystä¹¹. Alanen tutustui pian tekoälytutkimuksen eturivin nimiin nousseeseen John Haugelandiin (1945–2010) ja monipuoliseen loogikkoon ja kielifilosofiin Robert Brandomiin (s. 1950). *Philosophy of mind*in perinne on jatkunut Pittsburghissa 1986 lähtien tunnetuimmin John McDowellin (s. 1942) ansiosta. Kuinka ollakaan, Alanen sai myöhemmin professorina tilaisuuden kutsua tämän eteläafrikkalaisyntyisen filosofin luennoimaan Ruotsiin.

Yksi englanninkielisen filosofian pää-äänenkannattajista oli ehtinyt jo satavuotiaaksi nimellä *Mind* (1876–). Mielenfilosofiana tunnettu nykyfilosofian suuntaus pääsi kuitenkin vauhtiin vasta 80-luvulla tietoteknologian ja keinoälytutkimuksen siivittämänä.

”Osaksihan se oli reaktiota AI-innostusta vastaan. Pittsburghin filosofian laitos oli tässä kärkipaikkoja. Saamani stipendi edellytti, että tutkimuskohteena olisi yhdysvaltalainen filosofia tai kulttuuri. Nimenomaan USA:ssa voimakkaasti esiin nousseet mielenfilosofia ja kognitiotieteenfilosofia sopivat tähän tarkoitukseen ja omiin kiinnostuksiini.

Descartes ruokki sopivasti niin tekoälyyn uskovia kuin sen kieltäjiäkin.”

Pittsburghin kollegoista ylitse muiden kohosi uusiseelantilainen Annette Baier (1929–2012). Alanen ylistää tätä moraalifilosofia ”riippumattoman ja itsenäisen ajattelijan” mallista. Hänen tapansa omaksua asioita ja vaihtaa ajatuksia samalla tiukasti omista näköaloista kiinni pitäen tuki Alasta ponnistuksissaan. Mielenfilosofian tutkija pystyy tuskin välttämään setvimiensä ilmiöitten suhteuttamista tapaamiinsa ihmisiin ja itselleen tähdellisiin sosiaalisiin verkostoihin. Ympäristön ja seuran vaikutukset kokemuksiin tai niiden muodostamat reunaehdot ja tapahtumapaikat tuntemisille kuuluvat väkisinkin kuvaan. Baierin muistoksi laatimassaan esityksessä Alanen antaa kauniisti tunnustusta tälle työtoverilleen passioiden sosiaalisen laadun teroittamisesta sekä ihmisen seurallisuuden ja keskinäisriippuvuuden painottamisesta¹².

Alasesta välttämätöntä filosofisessa työskentelyssä on omaehtoinen uppoutuminen teksteihin ja pulmiin. Tämä vain ei vähennä yhteistyön ja vuorovaikutuksen painoarvoa, eikä niiden iloja:

”Kuulun niihin, jotka haluavat ensin selvittää ajatuksensa tykönään ja vasta sitten jakaa ne toisten kanssa. En ole kokenut itseäni erityisen hyväksi luennoitsijaksi. Ujona ihmisenä se ei ole luontevin tapa kehittää ajatuksia. Mutta luennoiminen on välttämätöntä.”

”Hedelmällinen tutkimus vaatii opettamista”, Alanen vahvistaa. Kun seminaareissa osataan suoda reilusti aikaa ajatustenvaihdolle, opiskelijat ja opettajat hyötyvät yhtä lailla. ”Ei ole hyvä eristää filosofeja tutkimustehtäviin, joihin ei kuulu opetusvelvollisuutta. Tässähän Suomen Akatemia kunnostautui turhankin pitkään. Täytyi erikseen anoa opetuslupaa, eikä saanut opettaa mitään muuta kuin omaa tutkimusaihettaan!” Alanen tietää, mistä puhuu: tohtoroiduttuaan 1982 hän toimi käytännössä yhtäjaksoisesti akatemiattutkijana aina vuoden 1996 lopulle saakka¹³. Kolmas ja nuorin lapsi syntyi 1983. Avioero tuli 1989. Lopulta tie vei länsinaapuriiin: Alasesta tuli 1997 Uppsalan yliopiston filosofian professori.

Uurastuksen hedelmät

Alanen on saanut aikaan muutakin kuin skolaareja julkaisuja. Häntä voi pitää yhtenä perin harvoista suomalaisista humanististen tieteitten oppineista, jonka uurastus on johtanut myös kulttuurisesti laajemmin näkyviin tuloksiin. Ensinnäkin Platonin ja Aristoteleen arvovaltaisten jälkipäätteossarjojen rinnalle on tuotettu korkean profiilin moninenteinen suomennoseditio Descartes’in avainkirjoituksista¹⁴. Kartesiolainen filosofia ei ole enää yhden oppialan sisävarantoa, vaan siitä on tullut akateemista erikoistumiskehitystä tasapainottava kenen hyvänsä tiedonhaluisen suomalaisen mahdollisuus sivistää itseään. Samaan aikaan sekä Cartesiusta että koko varhaismodernia kulttuuriperintöä pöyhittää yhtenä

nykyfilosofian vireimmistä tutkimusalueista. Toiseksi sukupuoliopintopuolelta suuren tutkimussuuntaus on siirtynyt opintopiireistä suuremmille esityslistoille, jopa aikalaisajattelun yhdeksi valtavirraksi¹⁵. Näitä kumpaakin Alanen on ollut auttamassa esille ja oikeuksiinsa niin maailmalla yleensä kuin erityisesti Ruotsissa ja Suomessa.

”Tuo kuulostaa hyvin mairittevalta, ja mukavaa on ajatella asiaa noinkin”, Alanen aloittaa vastauksensa. Hän kuitenkin toppuuttelee osuutensa liioittelua. ”Oma roolini suomalaisessa Descartes-aallossa ja varhaismodernin ajattelun ympärille muodostuneessa toimeliaisuudessa on ollut korkeintaan epäsuora.”

Varhaismodernibuumista rapakon takana hän kehuu Princetonissa professorina toiminutta Descartes-eksperttiä, yhdysvaltalaisista Margaret Wilsonia (1939–1998). Yksittäisten voimanaisten panosta ei sovi vähätellä: ei Alaseltakaan tilattu esipuhetta suomalaisen Descartes-laitoksen osiin pelkästä kohteliaisuudesta. Häntä pidetään itseoikeutetusti sekä alan kansainvälisenä auktoriteettina että sen meikäläisen kukoistuksen takuuhenkilönä. Uppsalan professorina hän kävi esimerkiksi 2001 Turun yliopistossa väittämässä vastaan Timo Kajamiehelle (s. 1972) kartesiolaisista totuusteorioista. Alanen mainitsee mieluisana osoittimena alan suomalaisesta tutkimuksesta Descartes’in ruumiskäsityksestä sukupuolen filosofian näkökulmasta 2000 väitelleen ja sittemmin moniaalla vakuuttaneen Martina Reuterin (s. 1962) työn.

Naisvoimaisen tutkimuksen edistymisestä Alanen myöntää, että asiat ovat parantuneet sitten 80-luvun naisfilosofiantologian. Mutta hän kiistää asiantuntijuutensa: ”En pidä itseäni feministifilosofina, vaikka olenkin feministi poliittisesti. Feminististä filosofiaa olen oppinut lähinnä oppilailtani.” Reuterin lisäksi hän nimeää Sara Heinämaan (s. 1960). Alanen tunnustaa yrittäneensä ”tukea naisten ja feministifilosofien asemaa ja toimintaa, opetuksessa ja virantäytössä” sekä nostaa esiin naisten panosta filosofianhistoriaan. Heinämaan, Reuterin ja ruotsalaisen Åsa Carlsonin kanssa hän loi 00-luvun alussa Uppsalan erikoistumisohjelman ”Filosofi med genusinriktning”. Se lyötiin kuitenkin lihoiksi yhden vaivaisen kokeiluvuoden jälkeen. Alasen mukaan hänen Yhdysvaltain-matkansa aikana tehty päätös oli kenties sikäli perusteltu, että sukupuolentutkimukseen suuntautuneet vierastivat filosofiaa, eivätkä filosofiaan antautuneet lämmenneet *genusvetenskapille*. Kokonaisarvio tilanteen kehittymisestä on karu:

”Feministisen filosofian läpimurto on osittain totta. Olen saanut olla siinä mukana, vieläpä yhtenä erittäin harvoista pohjoismaisista naisista filosofian oppituoilla. Mutta naisten asema alalla on edistynyt aivan liian vähän. Eikä feministinen filosofia ole vakiinnuttanut asemaansa filosofian laitoksilla: se eristyy *gender*-tutkimusyksiköihin tai suistuu ulos yliopistoilta, jolloin ei pääse syntymään kaivattavaa vuorovaikutusta filosofian valtavirran kanssa.”

Alasen pesti Uppsalassa ei heijastellut Fennoskandian mainetta tasa-arvon paratiisina. Viran asema on ollut

hänen eläköitymisestään 2008 alkaen epävarma: profesuuria ei laitettu uuteen hakuun. Torjuntavoittona saatiin sentään filosofianhistorian uusi lehtoraatti: siihen nimitetyllä Pauliina Remeksellä (s. 1971) on nyt mahdollisuus pätevyitä professoriksi. Eikä oppituuolia kai olisi perustettukaan, ellei Helsingissäkin työskennellyt yhdysvaltalainen filosofi Martha Nussbaum (s. 1947) olisi pystynyt vaikuttamaan korvamerkityn rahoituksen järjestämiseen naistutkijaurien tukemiseksi kuningaskunnassa. Ja viran perustamisen jälkeenkin Ruotsi ja Suomi pistävät esiin häpeäpilkkuina, kun verrataan naisten asemaa länsimaisten yliopistojen filosofiviroissa.

Alanen kertooikin, että feministisen filosofian lisäämistä kurssitarjontaan vastustettiin Uppsalassa jatkuvasti. Sangen pidättyväinen emeritaprofessori puhuu pirunmoisesta väännöstä, *satans fajtande*. Hän jaksaa kuitenkin iloita filosofianhistoriallisen tutkimuksen vahvistumisesta: Uppsalan lisäksi Tukholmaan on perustettu alan historialle omistettu lehtorinvirka. ”Milloin mahtaa koittaa Helsingin vuoro?”

Tiedepoliittinen tai hallinnollinen kärhämöinti ei tyrehtyttänyt intohimoa suurten filosofien tutkimiseen. Kenties ulkofilosofiset kamppailut vain lujittivat Alasen tuntumaa teksteihin. Äidinkiireisiin hän taas viittaa vain ohimennen. Hän meni 1992 naimisiin yhdysvaltalaisen filosofin Frederick ”Fred” Stoutlandin (1933–2011) kanssa. Muutama vuosi sitten Alanen menetti vanhimman tyttärensä. Leskeksi pian sen jälkeen jäänyt emeritaprofessori kiittää Stoutlandia ehtymättömistä keskusteluista. Isoäitiys näyttää maistuvan, voi päätellä kodin täyttävistä, siellä viihtyvän jälkikasvun piirustuksista. Yksi neljätoistavuotias asuukin hänen luonaan. ”Heillehän minä elän, lapsilleni ja lapsenlapsilleni. Pidän yhtä myös Fredin lasten ja heidän lastensa kanssa.”

Filosofia à la Alanen

Alanen ei tapaa ylisanailla. Niinpä häneltä on helpompi saada vastaus siihen, mikä on kehoa filosofiaa, kuin siihen mikä kunnollista. ”Löysä ja huono ajattelu – humpuuki”, hän sanoo hymyillen. Hän myöntää asennoitumisessaan vaikuttavan Steniuksen perinteen. Tästä ei kuitenkaan seuraa tyypillistä suomalaista filosofista makua. Sananvaihdon kuluessa Alanen viittaa toistuvasti analyttiseen filosofiaan kielteisessä sävyssä valittaen sen piirissä heikosti kehittyntä historiantajua ja ohutta ymmärrystä tutkimisenarvoisista asioista. Hän puhuu avoimesti kokemastaan tarpeesta irtautua sen totunnaisuuksista, koulu-filosofiamaisuudesta.

Ranskalaisten ja latinalaisten alkutekstien lukeminen ajantasaisista teoslaitoksista vei Alasen pois pelkistettyjen dilemموjen tai eristettyjen todistelujen ääreltä kohti historiallisia tilanteita ja suhteita. Nykytutkijoiden vatvottaviksi säästyneet edellispolvien ajattelijoiden näkökannat eivät kellu jossakin ajattomassa avaruudettomuudessa. Ne ovat hioutuneet tietyissä teoriaraameissa ja poliittisissa oloissa, kannanottoina ideologisissa ja opillisissa kamppailuissa.

Alasen *opus magnum*issa, *Descartes's Concept of Mind*ssa (2003), ei kylläkään korostu historiallinen ulottuvuus järin paljon. ”Historiallisella asiayhteydellä on merkitystä ymmärryksellemme menneisyyden filosofien opeista”, kirjassa linjataan heti kärkeen. Nykytulkitsijan oman ajan filosofisia painotuksia ei käy häivyttämisen, mutta niiden ”perustaksi tarvitaan historiallista ja eksegeettistä tutkimusta”. Elävässä tilanteessa Alanen alleviivaa kriittisyyttä. Monografiassaan hän perustelee, ettei Rortyn termin sen enempiä rationaalista kuin historiallistakaan rekonstruktioita voi toteuttaa puhtaana, vaan nämä pyrinnot välttämättä edellyttävät toisiaan ja yhdistyvät toisiinsa. Niin lohduttoman ohkainen kuin

onkin ajatuskokonaisuuden erittely, elleivät sitä ohjaa historiallinen tieto ja ymmärrys, yhtä lailla historialliselta työskentelyltä filosofisen tekstin äärellä uupuu pohja ja ponsi, jollei siinä olla perillä sanomisten filosofisista ehdoista. Tämän kiteytyksen jälkeen itse tulkinta sujuu kirjassa pitkälti jälkianalyttisen mielenfilosofian merkeissä, jos kohta laajasti Descartes'in ranskan- ja englanninkielistä vastaanottoa yhdistellen. Poikkeuksellista huomiota kerää 'ruumis': Alanen osoittaa, että Cartesius ymmärsi järjen edun osaksi mieli–ruumis-yhteenliittymän etua ja siten lopulta ruumiillista hyvää.¹⁶

Kotonaan Alanen kirkastaa vakaamustaan:

"Filosofianhistoriallinen tutkimus on uudistunut. Se on nykyään parhaisiin teoslaitoksiin ja uusiin käännöksiin perustuen lähdekräntästä, mutta myös ennen muuta filosofisesti sitoutunutta: siinä tarkataan ongelmanasettelujen laajaa filosofista ja historiallista kontekstia. Historialliset rekonstruktiot eivät siis ole filosofisesti epäkräntäisiä tai argumentit ja käsiteanalyysit torjuvia, vaan paremminkin niitä osataan jo rakentaa ottamalla huomioon menneet teksti- ja asiayhteydet sortumatta anakronismeihin."¹⁷

Alanen alleviivaa, että varhaismodernia filosofiaa voidaan nyttemmin ymmärtää paremmin, koska medievistit ovat kyenneet tarkentamaan kuvaa kartesiolaisuuttakin edeltäneitten vuosisatojen ajattelutraditioista:

"Jos keskiajan filosofia houkutti aiemmin vain teologeja, nyt siitä on tullut myös yhä useammin filosofien tutkimuskohde. Karttuva ja tarkentuva tieto siitä, miten arabian ja latinan kielellä käsiteltiin filosofisia kysymyksiä, muuttaa käsityksiä varhaismoderneista ajatuskuluista. Tässä riittää loputtomasti jännittävää tutkittavaa."

Kun tulee puheeksi Alasen kirjassakin vilahtava ranskalainen historianfilosofi Étienne Gilson (1884–1978), hän huomauttaa oitis suhtautuvansa yhtä varautuneesti gilsonilaiseen tomistisesta teologiasta ammentavaan lukutapaan. "Fundamentalistiset esityslistat ovat yhtä arveuttavia, olivat ne sitten katolisia tai analyttis-systemaattisia." Suverenisti hallitsemastaan kriittis-skeptisestä asennoitumisesta Alanen irrottautuu loppujen lopuksi kuitenkin kevyesti myös myönteiseen hahmotteluun filosofian ytimestä. Näin piirtyy kasvu tai ponkaisu opinahjonsa kutyymeista itsenäiseksi tutkijaksi:

"Saamaani koulutusta riivasivat ongelmanratkaisutavat, joissa jotakin hyväksytyä teoriaa pelastetaan sitä aina vain hitusen hiomalla. Tämä muistuttaa keskiajan filosofiaa, joka kuitenkin teki tiliä perustavista oletuksistaan. Tiukan analyttinen filosofia kysyy jopa skolastiikkaa vähemmän omien perimmäisten oletustensa luonnetta ja oikeutusta. Älyllinen rehellisyys vaatii minusta sitä, että filosofiaa pohjalettamia ja lähtökohtia, menetelmiä ja ratkaisuja perataan ja perustellaan.

Suurten ajattelijoitten kirjoitusten lukeminen on tässäkin paras koulu. He ovat suuria sen tähden, että he ovat rohjenneet kysellä ja hakea uusia alkupisteitä ja reittejä. He voivat tarjota uusia ajatusmalleja ja tarkastelutapoja, siinä missä myös auttaa filosofisten umpikujien löytämisessä ja tunnistamisessa. Filosofissa ei ole häpeäksi myöntää, että erinäisiin kysymyksiin ei ole vastausta olemassakaan. Sen sijaan tarvitaan uskallusta ja viitseliäisyyttä ymmärtää, miksi niihin ei päästä vastaamaan. Sokrates on aina yhtä ajankohtainen. Jotka filosofissa tyytyvät vastauksiin ja ratkaistuilta näyttäviin pulmiin, heiltä on kaikonnut kyky ihmetellä."

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Vrt. Ingmar Pörn (haast. Yrsa Neuman) *niin & näin* 4/11, 92–97.
- 2 Vrt. Maire Gullichsen, *Sateenkaaren värejä, tummia sävyjä* (Regnbågsfärger, mörka stänk). Toim. Cita Reuter & Lilli Alanen. Suom. Raija Rintamäki. Tammi, Helsinki 2010.
- 3 *Theaitetos* 155d. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Platon, *Teokset III* (1979). 2. p. Otava, Helsinki 1999.
- 4 *Peter Winch. The Idea of a Social Science and Its Relation to Philosophy*. Helsingin yliopisto, Helsinki 1970; *Om förstående i sociologin. En kritisk granskning och diskussion av Peter Winch's syn på de sociala vetenskaperna*. Helsingfors universitet, Helsingfors 1971.
- 5 Vrin, Paris 1979.
- 6 Vrt. *Essays in Philosophical Analysis*. [Steniuksen 70-vuotisjuhlakija.] Toim. Ingmar Pörn. Acta Philosophica Fennica, Helsinki 1981.
- 7 *Anden i maskinen. En undersökning om förnuft och vilja i cartesiansk moralfilosofi*. Helsingfors universitet, Helsingfors 1976.
- 8 Patoluoto, Ilkka, *Oikeudet ja elämän arvot*. Toim. Timo Airaksinen, Lilli Alanen & Heta Häyry. Tutkijaliitto, Helsinki 1990; *Commonality and Particularity in Ethics*. Toim. Lilli Alanen, Sara Heinämaa & Thomas Wallgren. Macmillan, Basingstoke 1997.
- 9 Ks. esim. *Huippuluokan tutkielmia. Esa Saarisen 30-vuotispäivän kunniaksi*. Toim. Lilli Alanen, Terhi Lumme & Leila Tamminen. Helsingin yliopiston filosofian laitos, Helsinki 1983; *Insikt och handling*. Hans Larsson Samfundet, Lund 1984.
- 10 Vrt. *Rakkauten filosofia*. Toim. Esa Saarinen, Lilli Alanen & Ilkka Niiniluoto. WSOY, Helsinki 1984.
- 11 Thought-Talk. Descartes and Sellars on Intentionality. *American Philosophical Quarterly*. Vol. 29, No. 1, 1989, 19–34.
- 12 *Persons and Their Passions in Annette Baier's Reading of Hume*. Julkaisematon esitelmä APA/Eastern Divisionin vuosikokouksessa 27/xii/13 Baltimossa. Aiempi versio "Women, Truth, Action" -konferenssissa 10–12/x/13 Helsingissä.
- 13 *Studies in Cartesian Epistemology and Philosophy of Mind*. Väit. Acta Philosophica Fennica, Helsinki 1982.
- 14 *Teokset I–II*. Gaudeamus, Helsinki 2001–2002. (sis. Alasen johdannot; III osassa (2003) Martina Reuterin, IV osassa (2005) Mikko Yrjönsuuren johdanto)
- 15 Vrt. *Feminist Reflections on the History of Philosophy*. Toim. Lilli Alanen & Charlotte Witt. Kluwer, Dordrecht 2004.
- 16 *Descartes's Concept of Mind*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2003, erit. 1–2 & 219.
- 17 Vrt. Om den filosofiska filosofihistoriens idé. *Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria*, 2006, 135–148.